

Kentsel Dönüşüm ve Kültürdeki Etkileri: Türkiye’den Örnek Olaylar

Urban Transformation and Its Effects on Culture: Case Studies from Türkiye

Mohamed Sufiyan SIDDEEK¹

Öne Çıkanlar

- Kentsel dönüşüm, fiziksel mekânları, toplumsal yapıları ve kültürel kimlikleri yeniden şekillendirmektedir.
- Erzurum örneği kültürel canlanmanın bir göstergesi iken, Sulukule yerel kimlik kaybının olumsuz sonuçlarını ortaya koymaktadır.
- Kültürel değerlerin korunması ve toplumsal katılımın teşvik edilmesi, politika geliştirme ve uygulama süreçlerine yön vermektedir.

Öz

Bu araştırma, kentsel dönüşüm uygulamalarının kültürel yapılar üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Kentsel dönüşüm, kentlerin fiziksel, sosyal ve ekonomik yapılarında köklü değişimler yaratırken, yerel kültürel değerler üzerinde de kalıcı izler bırakmaktadır. Türkiye’de son yıllarda hız kazanan kentsel dönüşüm projeleri, modern şehir yaşamını kurmayı hedeflerken, aynı zamanda kültürel mirasın korunması açısından hem önemli fırsatlar hem de ciddi tehditler barındırmaktadır. Bu bağlamda araştırmada, kentsel dönüşüm ve kültürel mirasın korunmasına ilişkin kavramsal çerçeve sunulmakta; örnek seçim kriterleri açıkça belirlenerek Erzurum ve Sulukule örnekleri üzerinden dönüşüm sürecinin kültürel varlıklar üzerindeki etkileri analiz edilmektedir. Erzurum örneği, kentsel dönüşümün kültürel canlanmaya katkı sağladığı bir model olarak ele alınırken; Sulukule, dönüşüm sürecinin yerel kimlik ve kültürel hafıza üzerindeki olumsuz etkilerini yansıtan bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Araştırma, literatür taraması ve örnek olay incelemesi yöntemlerine dayanmaktadır ve kentsel dönüşümün toplumsal yapılar ile kültürel haklar üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Elde edilen bulgular, sürdürülebilir kentleşmenin yalnızca fiziksel yenilemeyi değil, aynı zamanda kültürel mirasın korunmasını da içermesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu araştırma, kentsel dönüşüm alanında politika yapıcılar ve uygulayıcılara yönelik öneriler sunmanın yanı sıra, özellikle şehirlerin kültürel mirası ile tarihî kimliğinin korunarak gelecek nesillere aktarılmasına yönelik literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kentsel dönüşüm, kültürel miras, toplumsal etki, Erzurum, Sulukule

Makale Künyesi

Siddeek, M. S. (2025). Kent kentsel dönüşüm ve kültürdeki etkileri: Türkiye’den örnek olaylar, *Urban 21 Journal*, 3(2), 71-97

¹ Sorumlu Yazar: Dr., Bağımsız Araştırmacı, sufiyansm@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3533-0216>

Urban Transformation and Its Effects on Culture: Case Studies from Türkiye

Kentsel Dönüşüm ve Kültürdeki Etkileri: Türkiye'den Örnek Olaylar

Mohamed Sufiyan SIDDEEK¹

Highlights

- Urban transformation reshapes physical spaces, social structures, and cultural identities.
- Erzurum exemplifies cultural revitalization, while Sulukule shows local identity loss.
- Protecting cultural values and fostering social participation informs policy and practice.

Abstract

This study examines the impacts of urban transformation practices on cultural structures. While urban transformation brings profound changes to the physical, social, and economic fabric of cities, it also leaves enduring effects on local cultural values. In Türkiye, the rapid acceleration of urban transformation projects in recent years has sought to establish a modern urban lifestyle yet has simultaneously presented both significant opportunities and serious challenges for the preservation of cultural heritage. Within this context, the study develops a conceptual framework on urban transformation and cultural heritage conservation. The effects of transformation processes on cultural assets are analysed through two carefully selected case studies of Erzurum and Sulukule based on clearly defined selection criteria. The Erzurum case demonstrates how urban transformation can foster cultural revitalization, whereas the Sulukule case reveals its detrimental consequences on local identity and cultural memory. Methodologically, the research relies on literature review and case study approaches, focusing on the implications of urban transformation for social structures and cultural rights. The findings indicate that sustainable urbanization must incorporate not only physical regeneration but also the protection of cultural heritage. Furthermore, this study offers policy recommendations for decision-makers and practitioners in the field of urban transformation and contributes to the academic literature by underscoring the importance of preserving and transmitting cities' cultural heritage and historical identity to future generations.

Keywords

Urban transformation, cultural heritage, social impact, Erzurum, Sulukule

Article Info

Siddeek, M. S. (2025). Kent kentsel dönüşüm ve kültürdeki etkileri: Türkiye'den örnek olaylar, *Urban 21 Journal*, 3(2), 71-97

¹ Corresponding Author: Dr., Independent Researcher, sufiyansm@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3533-0216>

Giriş

Kentsel dönüşüm, günümüzde kentlerin değişen sosyo-ekonomik, çevresel ve kültürel ihtiyaçlarına yanıt veren kapsamlı bir yeniden yapılanma sürecidir. Bu süreç, yalnızca kentlerin fiziksel yapıları değil, toplumsal yaşamın farklı katmanlarını da dönüştürerek yerel kültürler üzerinde kalıcı etkiler yaratmaktadır. Hızlı kentleşme ve küreselleşme ile Türkiye’de kentsel dönüşüm projeleri artmış; modern kentleşme çabaları, yerel kültürlerin korunması açısından tartışmalara yol açmıştır.

Bu çerçevede, küreselleşme olgusu kentsel dönüşüm dinamiklerini doğrudan etkilemekte, kentleri birbirine benzer hale getirirken yerel kimliklerin korunmasını güçleştirmektedir. Türkiye’deki dönüşüm süreci, küresel eğilimlerin etkisiyle biçimlenmekte, ancak bölgesel kimlikleri koruma gereksinimiyle de karşı karşıya kalmaktadır. Kentsel dönüşümüne yönelik kamuoyundaki farklı tepkiler, taşınma ve sosyal çevreden kopma gibi sorunlardan kaynaklanmaktadır. Özellikle düşük gelirli mahallelerde, dönüşümün getirdiği yer değişikliği ve uyum sorunları, bu sürece karşı olumsuz tutumların oluşmasına neden olmaktadır.

Kentsel dönüşüm projelerinin etkin ve sürdürülebilir biçimde uygulanabilmesi için yerel halkın sürece aktif katılımı büyük önem taşımaktadır. Toplumun ihtiyaç ve beklentilerinin projelere yansıtılması hem toplumsal uyumu hem de meşruiyet algısını güçlendirmektedir. Bu nedenle şehir plancıları, yerel yönetimler, kültürel miras uzmanları ve sivil toplum kuruluşlarının ortak katkısı, sadece fiziksel değil, toplumsal bütünlüğü de gözetilen bir dönüşüm anlayışını mümkün kılmaktadır. Bu durum, kentsel dönüşüm projelerinde aktörlerin iş birliği ve katılımı, başarılı bir dönüşüm sürecinin temel unsurları olarak değerlendirilebilmektedir.

Kültür, bir toplumun maddi ve manevi değerlerinin toplamı olup, kimlik oluşumunu ve toplumsal bağları güçlendiren temel unsurdur. Aynı zamanda tarihsel bir süreklilik içinde toplumun yaşam biçimini şekillendiren, gelenek ve göreneklerin gelecek kuşaklara aktarılmasına imkân tanıyan bir yapıdır. Bu nedenle kültürel mirasın korunması, demokratik toplumlarda yalnızca bir tercih değil, aynı zamanda bir sorumluluk olarak kabul edilmektedir. Kentsel dönüşüm süreçlerinde bu hassasiyetin gözetilmesi, toplumsal bütünlük ve yerel kimliklerin sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışma, kentsel dönüşüm uygulamalarının kültürel yapılar üzerindeki etkilerini Erzurum ve Sulukule örnekleri üzerinden incelemektedir. Örneklerin seçiminde, farklı sosyo-kültürel yapıları temsil etmeleri ve kültürel mirasa yönelik yaklaşımlarının karşıt nitelikte olması belirleyici olmuştur. Erzurum, geleneksel değerlerin korunarak yeniden işlevlendirildiği bir model; Sulukule ise Roman kültürünün dönüşüm sürecinde yaşadığı kimlik kayıplarıyla öne çıkan bir örnek olarak ele alınmıştır. Erzurum’un 400 yıllık mimari geçmişe sahip geleneksel evleri ile Sulukule’deki Roman topluluğunun eğlence evleri, sanatsal ve sosyal yaşamı, kentsel dönüşümde kültürel duyarlılığın önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Araştırma, literatür taraması ve örnek olay incelemesi yöntemlerine dayanmakta; her iki örnek üzerinden kentsel dönüşüm ile kültürel yapı arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı biçimde irdelenmektedir. Analiz sürecinde, her iki bölgedeki kentsel dönüşümün kültürel kimlik,

toplumsal tepki ve mekânsal düzen üzerindeki etkileri tematik olarak değerlendirilmiştir. Bulgular, Türkiye’de kentsel dönüşüm politikalarının yalnızca fiziksel yenilemeyi değil, kültürel kimliklerin korunmasını da önceliklendirmesi gerektiğini göstermektedir. Bu doğrultuda çalışma, kentsel dönüşüm uygulamalarında kültürel mirasın korunmasına yönelik politikalara ve uygulamalara katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1. Kentsel Dönüşüm ve Kültür: Kavramsal Çerçeve

Kentsel dönüşüm, kentlerin fiziksel, sosyal ve ekonomik yapılarında kapsamlı değişimler öngören çok boyutlu bir süreçtir. Bu süreç yalnızca mekânsal düzenlemeleri değil, toplumsal yapıları ve kültürel değerleri de dönüştürmektedir. Kültür ise toplumların kimlik ve yaşam biçimlerini belirleyen inanç, gelenek ve pratiklerden oluşmaktadır. Kentsel dönüşüm projeleri yerel kültürlerin korunması açısından hem fırsatlar hem de riskler barındırmaktadır. Sürecin başarısı ise ulusal ve uluslararası hukuki düzenlemelerin sağlamlığına bağlıdır. Bu nedenle, kentsel dönüşüm ve kültür kavramlarının tanımlarıyla yasal çerçevenin ele alınması önemlidir.

1.1. Kentsel dönüşüm kavramı

Kentsel dönüşüm, kentlerin yapısını dönüştürerek yaşam kalitesini yükseltmeyi amaçlayan çok boyutlu bir süreçtir. İngilizce “urban regeneration” ve “urban transformation” kavramları, bu sürecin fiziksel, sosyal ve ekonomik yenilenmeyi ifade ettiğini göstermektedir. Türk Dil Kurumu, dönüşümü “başka bir biçime girme” olarak tanımlar; bu da kentsel alanların iyileştirilmesi, yenilenmesi ve sürdürülebilir hale getirilmesini kapsamaktadır. Dönüşüm projeleri modern şehirleşmeyi hedeflerken, aynı zamanda refahı artırmayı, sosyal uyumu güçlendirmeyi ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamayı amaçlamaktadır (Keleş, 2024, s. 892).

Kentsel dönüşüm, kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve yerel grupların iş birliğini gerektiren çok aktörlü bir süreçtir (Muti ve Gülkılık, 2022, s. 23). Başlıca prensipler; dönüşüm alanının detaylı analizi, sosyal ve fiziksel yapının uyumlu geliştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınmaya dayalı stratejilerin belirlenmesidir. Ayrıca, kaynakların etkin kullanımı, yatırımcı katılımı ve kentin özgün karakterini koruyan planlamalar da sürecin önemli boyutlarıdır. Bu çerçevede kentsel dönüşüm, yalnızca fiziksel yenilemeyi değil, toplumsal ve çevresel sürdürülebilirliği de hedeflemektedir (Kayalar, 2009, ss. 35-37).

Kentsel dönüşümün beş temel amacı vardır: kent dokusunu çağın koşullarına uyarlamak; yaşam kalitesini artırmak ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmek; toplumsal sorunlarla fiziksel koşullar arasındaki ilişkiyi güçlendirmek; kentsel alanların verimli kullanımını sağlayarak plansız genişlemeyi önlemek ve toplumsal ihtiyaçlarla siyasi yönelimlere uyumlu kentsel politikaların geliştirilmesine katkı sunmaktır (Yaman vd., 2015, s. 57).

Kentsel dönüşümün başlıca nedenleri nüfus artışı, ekonomik gelişme ve küresel entegrasyondur. Küreselleşme, kentlerin sosyal ve ekonomik yapısını dönüştürmüş; sosyal kutuplaşma ve çöküntü riskini artırırken, demokratikleşme ve yerelleşme eğilimleri yerel

yönetimlerin özerkliğini güçlendirmiştir. Düzensiz kentleşmenin yol açtığı konut açığı ve gecekondu sorunları, kentlerde rant paylaşımı tartışmalarını gündeme getirmiştir. Ayrıca desantralizasyon¹ ve insan odaklı planlama anlayışını öne çıkaran hibritleşme süreci, kentsel dönüşümün yönünü belirleyen diğer önemli etkenlerdendir (Demir ve İlke, 2020, ss. 279-280).

Kentsel dönüşüm, kentsel alanların fiziksel ve sosyal koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan bir süreçtir. Bu kapsamda uygulanan yöntemler Tablo 1’de altı başlık altında toplanmaktadır (Özden, 2002, ss. 90-99):

Tablo 1.

Kentsel dönüşüm yöntemleri

Alansal Temizleme (Clearance)	Çöküntü alanlarındaki yapılar yıkılarak yenileri inşa edilir.
Yeniden İnşa Etme (Reconstruction)	Tarihî veya kültürel değere sahip alanlar, aslına uygun biçimde yeniden yapılır.
Canlandırma (Revitalization)	Fiziksel, sosyal ve ticari düzenlemelerle ekonomik hareketlilik sağlanır.
Yenileme (Renovation/Renewal)	Mevcut yapıların teknik olarak modernleştirilmesi hedeflenir.
Rehabilitasyon (Rehabilitation)	Özgün yapısını koruyan ama bozulmaya başlayan alanlar eski hâline getirilir.
Yeniden Geliştirme (Redevelopment)	Yoksul ve sağlıksız konut alanları yıkılarak planlı ve modern yerleşimler oluşturulur.

Kaynak: Özden, 2002, ss. 90-99

Kentsel dönüşüm süreçte uygulanan çeşitli yöntemler, dönüşümün başarıyla gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu yöntemler, kentsel dönüşüm sürecinde yerel ihtiyaçlara ve koşullara göre seçilerek uygulanmaktadır.

Kentsel dönüşüm, Sanayi Devrimiyle başlayıp dünya savaşlarıyla hız kazanmıştır. 1980’lere kadar hızlı kentleşme, savaş yıkımları ve nüfus artışıyla şekillenmiş, zamanla fiziksel, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla sorgulanmaya başlanmıştır (Özden, 2003, s. 78). 1950’lerde kentlerin eski alanları master planlarla yeniden inşa edilirken, 1960’larda periferinin büyümesine ve merkezde sınırlı iyileştirmelere odaklanılmıştır. 1960’ların ortalarından 1970’lere kadar çok boyutlu “yeniden gelişim” ve “sağlıklaştırma” uygulamaları görülmüş; 1970-1990 döneminde gayrimenkul eksenli kamu-özel ortaklıkları ve yerinde yenileme planları öne çıkmıştır. 1990’lar ise bütünlük iyileştirme anlayışı ve toplumsal katılımın önem kazandığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu süreç, kentsel dönüşümün karmaşıklığını ve sosyal dinamiklerin önemini ortaya koymaktadır (Karadağ ve Mirioğlu, 2011, ss. 42-43).

¹ Desantralizasyon, karar alma ve yönetim yetkilerinin merkezi otoritelerden yerel yönetim birimlerine devredilmesi sürecini ifade etmektedir.

Bu bağlamda, Türkiye’de kentsel dönüşüm, dünya kentlerindeki gelişmelerin bir yansıması olarak 1950’lerden günümüze, özellikle büyük şehirlerde hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Kentlerin hızlı büyümesi, gecekondulaşma, eski konut dokusunun tahrip edilip yeni konut alanlarının oluşturulması ve apartmanlaşma sürecin belirgin özelliklerindendir. Türkiye’de dönüşüm üç dönemde incelenebilmektedir (Ataöv ve Osmay, 2007, ss. 58-59).

Bunlardan birinci dönem (1950-1980) hızlı kentleşme ve gecekondu apartmana dönüşümü kapsar; sanayileşme ve kırdan kente göç, sosyo-ekonomik değişimleri hızlandırmıştır. İkinci dönem (1980-2000) küreselleşme ve neoliberal politikalarla kent dışında yeni yerleşim alanlarının oluştuğu ve fiziki ayrışmanın arttığı bir arayış dönemidir; metropollerde ruhsatlı ve ruhsatsız yapılaşma artarken yerleşim merkez dışına yayılmıştır (Arslan, 2014, ss. 36-37). Üçüncü dönem (2000 sonrası) kentsel dönüşümün strateji olarak tanımlandığı ve yerel yönetimlerin özel sektörle iş birliğinin hız kazandığı dönemdir (Ataöv ve Osmay, 2007, s. 59). Kentsel yenileme odaklı bu süreçte, merkezi yönetimin yasal düzenlemeleri, konut sektörü ve düzenli kentleşmeyi öne çıkarmış; yerel yönetimler ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), büyük ölçekli projelerin hayata geçirilmesinde baş aktör hâline gelmiştir (Seydioğulları, 2016, s. 58).

1.2. Kültür kavramı

Kültür kavramı, Latince “cultura” ve “colere” kökeninden gelir ve başlangıçta tarımsal faaliyetleri ifade eden “ekip biçmek” veya “yetiştirmek” anlamında kullanılmıştır. İnsan yaşam biçimini ifade eden bir kavram olarak anlam kazanması ise 18. yüzyılda Almanya’da yaşanan gelişmelerle başlamıştır. Gustav Klemn, 1843’te yayımladığı “İnsanlığın Genel Kültür Tarihi” adlı eserinde kültürü, “bir topluluğun yetenekleri, becerileri, sanatları ve gelenekleri ile şekillenen bütüncül yaşam tarzı” olarak tanımlamıştır (Satırcı, 2014, s. 22).

Kültürün tarihsel gelişiminde üç temel kullanım öne çıkar: zihinsel, manevi ve estetik gelişim süreci; birey veya toplumların yaşam biçimlerini ifade etmesi ve düşünsel ile sanatsal ürünleri kapsamasıdır. Raymond Williams’a göre üçüncü kullanım, birincinin pratiğe dönüşmüş hâlidir ve bu ürünler zihinsel ve manevi gelişimin sonuçlarıdır (Hayta, 2016, s. 168). Kültür, bir topluma özgü düşünce ve sanat eserleri, bireyin toplumsal olarak kazandığı bilgi, değerler ve alışkanlıklar ile eleştirme ve değerlendirme yeteneklerinin birleşiminden oluşan karmaşık bir bütündür. Kültürün iki temel ögesi vardır: maddi kültür (binalar, araç-gereçler, giysiler) ve manevi kültür (inançlar, değerler, normlar, düşünce biçimleri); bu iki öge sürekli etkileşim hâlidir ve birindeki değişim diğerini de etkilemektedir (Keleş, 2005, s. 14).

UNESCO’nun Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi’ne göre kültür, bir toplumu veya toplumsal grubu tanımlayan maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bütünüdür; bilim, edebiyat, yaşam biçimleri, temel insan hakları, değerler, gelenekler ve inançları da kapsamaktadır (UNESCO, 1982, s. 1). Günümüzde kültür, yaşam kalitesiyle doğrudan ilişkilidir; sadece bireylerin çevresini geliştirmekle kalmaz, kent hayatını şekillendirerek sosyal ve

ekonomik etkiler de yaratmaktadır. Bu nedenle kültür, bireylerin kendini tanıması ve geliştirmesi açısından kritik öneme sahiptir.

Kültür, insan varoluşunu açıklayan ve bireylerin düşünce, his, davranış, değer ve ideallerini şekillendiren bir olgudur. Temel kültürel bileşenler, bir toplumun inançları, değerleri, normları, gelenekleri ve davranış kalıplarını kapsamaktadır. Dünya görüşü, çevresel algı, mahremiyet, dini inanç, sosyal yapı, aile düzeni ve yerleşim biçimleri gibi unsurlar da bu bileşenler arasındadır. Bu unsurlar, kültürün birey ve toplum üzerindeki çok yönlü etkilerini anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır (Aktan ve Tutar, 2007, ss. 3-4).

Kültürel değerler, tarihi çevre, anıtlar ve eski yapılar gibi geçmiş uygarlıkların izlerini taşıyan, evrensel kültürün sembolleri olarak kabul edilen unsurlardır. Bu varlıklar, dönemin estetik ve mimari özelliklerini yansıtarak tarihsel sürekliliği korur ve geleceğe kültürel değerler sunmaktadır. Kültürel değerler farklı kategorilerde değerlendirilebilir: tarihsel, anı, mitolojik, hatıra, artistik-teknik, özgünlük, sanat, enderlik, teklik, çokluk, homojenlik, geleneksel ve belge değerleridir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2005, ss. 17-19). Bu değerler, kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından önemlidir.

1.3. Kentsel dönüşüm ve kültür kavramıyla ilgili hukuki altyapı

Kentsel dönüşüm ve kültür kavramlarının hukuki altyapısı, uluslararası düzenlemelerden ulusal mevzuata kadar geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. Bu bağlamda, tarihi kentsel çevrelerin korunmasına yönelik uluslararası belgeler ve Türkiye'nin ulusal ile yerel düzeydeki hukuki düzenlemeleri incelenmektedir.

Uluslararası Hukuki Düzenlemeler; tarihi ve kültürel mirasın korunmasında UNESCO, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, ICOMOS, OWHC, Europa Nostra, EAHTR ve ICCROM gibi uluslararası kurumlar önemli rol oynamaktadır. Kültürel varlıklar ve tarihi kentsel alanlarla ilgili düzenlemeler bu aktörler tarafından yönlendirilmektedir. Örneğin, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (UNESCO), 16 Aralık 1966'da imzalanmış ve 3 Ocak 1976'da yürürlüğe girmiştir. Bu bağlamda kültürel mirasın korunmasına yönelik temel uluslararası hak ve yükümlülükler şunlardır (Güner vd., 2007, ss. 63-64):

- Avrupa Kültür Konvansiyonu (Strazburg, 1954; onay 1957): Avrupa'nın ortak kültür mirasını korumak ve ortak kültür anlayışı geliştirmek için kabul edilmiştir.
- Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Değerlerin Korunması Sözleşmesi (Lahey, 1954; onay 1965): Kültür varlıklarının uluslararası düzeyde korunmasını hedeflemektedir.
- Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi (UNESCO, 1972): Tarihi, estetik, arkeolojik, bilimsel ve antropolojik değere sahip alanların yanı sıra gelenek ve görenek gibi soyut kültürel unsurları da kapsamaktadır.
- Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi (Granada, 1985; Türkiye onayı 1989): Mimari mirasın korunması için temel ilkeleri belirlemektedir.
- Arkeolojik Mirasın Korunması Avrupa Sözleşmesi (Malta, 1992; Türkiye taraflığı 2000): Arkeolojik mirası Avrupa'nın ortak belleği ve bilimsel araştırmaların kaynağı olarak korumayı amaçlamaktadır.

Bu düzenlemeler, kültürel mirasın korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak için uluslararası iş birliğini teşvik etmektedir.

Türkiye’nin Ulusal ve Yerel Hukuki Düzenlemeleri, Türkiye’de kentsel dönüşüm ve kültürel mirasın korunmasına yönelik yasal altyapı, çeşitli kanun ve yönetmeliklerle belirlenmiştir. Dönüşüm projeleri ve kültürel değerlerin korunmasına ilişkin temel hukuki çerçeve, aşağıdaki Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2.

Kentsel dönüşüm ve kültürel mirasın korunması yönelik yasal düzenlemeler

Kanun No.	Kanun Adı	Kabul Tarihi	Kanunun Amacı
775	Gecekondu Kanunu	20 Temmuz 1966	Mevcut gecekonduların iyileştirilmesi veya kaldırılması ve yeniden inşasının önlenmesi, kanunda belirlenen hükümler çerçevesinde yürütülür.
2863	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	21 Temmuz 1983	Türkiye’de tarihî, kültürel ve doğal mirasın korunması ve restorasyonu için oluşturulan bu kanun, tarihî kentsel dokunun güvence altına alınmasında temel yasal çerçeveyi sağlar ve ulusal düzeyde en kapsamlı mevzuatlardan biridir.
2985	Toplu Konut Kanunu	02 Mart 1984	Konut ihtiyacının karşılanması, inşaat yöntemleri ve araçlarının geliştirilmesi ile devlet desteklerinin sağlanması, ilgili yasal düzenlemeler çerçevesinde yürütülür.
3194	İmar Kanunu	03 Mayıs 1985	Yerleşim alanları ve yapılaşma süreçlerinin şehircilik ilkeleri, mühendislik standartları, sağlık ve çevresel gerekliliklere uygun olarak düzenlenmesini amaçlar.
5104	Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Hakkında Kanun	04 Mart 2004	Kuzey Ankara girişi ve çevresinde kentsel dönüşüm kapsamında bölgenin fiziksel yapısı ve çevresel görünümü iyileştirilerek, düzenli ve sağlıklı bir yerleşim ile kentsel yaşam kalitesinin artırılması hedeflenir.
5216	Büyükşehir Belediyesi Kanunu	10 Temmuz 2004	Büyükşehir belediyesi yönetiminin yasal çerçevesini belirler ve kamu hizmetlerinin planlı, etkili, verimli ve koordineli sunulmasını güvence altına almaktadır.
5226	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	14 Temmuz 2004	2863 sayılı Kanun’un 3. maddesinde değişiklik yapılmıştır. (a) bendinin 1. alt bendi yeniden düzenlenmiş; 3. alt bende “kent kalıntıları” ifadesine “kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu, sosyal yaşama konu olmuş” ibaresi eklenmiş ve 7-12. alt bentler eklenmiştir. Ayrıca (b) bendinin 3. alt bendi de değiştirilmiştir.
5393	Belediye Kanunu	03 Temmuz 2005	Belediyelerin teşkilatlanma yapısı, yönetim organları, görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma esaslarını düzenler.

Tablo 2 (Devamı)

Kanun No.	Kanun Adı	Kabul Tarihi	Kanunun Amacı
5366	Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun	17 Kasım 2005	Tahribata uğramış ve özgünlüğünü yitirme riski taşıyan sit alanları ve çevresinde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanlarının oluşturulması; tarihi ve kültürel taşınmazların yenilenerek korunması, yaşatılarak değerlendirilmesi ve afet risklerine karşı önlemler alınmasını düzenler.
644 ve 648	Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun	29 Haziran 2011	2011'de yürürlüğe giren 644 sayılı KHK ile Bakanlık kurulmuş ve 648 sayılı KHK ile bazı değişiklikler yapılmıştır. Bakanlık, belediyelerden planlama yapmak, kentsel dönüşüm alanları ilan etmek, imar planlarını uygulamak ve proje geliştirmek yetkilerini devralmış, böylece merkezi yönetimin kentsel dönüşüm süreçlerindeki rolü güçlenmiştir.
6306	Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun	16 Mayıs 2012	Afet riski taşıyan bölgelerde ve riskli yapıların bulunduğu alanlarda, teknik ve estetik ölçütlere uygun, güvenli ve yaşanabilir çevreler oluşturmak için iyileştirme, kaldırma ve yenileme esaslarını düzenler.
6360	14 İlde Büyükşehir Belediyesi ve 27 İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve KHK'lerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	06 Aralık 2012	Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van illerinde, sınırları il mülki sınırları olmak üzere aynı adla büyükşehir belediyesi kurulmuş ve bu illerin il belediyeleri büyükşehir belediyesine dönüştürülmüştür.

Kaynak: Öngören, 2024, ss. 183-194; Seydioğulları, 2016, ss. 54-58; Genç, 2008, ss. 115-130; Dağıstan Özdemir, 2005, ss. 20-25).

Ayrıca Çevre Kanunu, Milli Parklar Kanunu, Boğaziçi Kanunu ve Kıyı Kanunu, doğal ve kültürel mirasın korunmasını düzenleyen diğer önemli yasal çerçeveler arasında yer almaktadır (Yasin, 2005, s. 116). Bu düzenlemeler, kentsel dönüşüm süreçleri ile tarihi ve kültürel mirasın korunmasını birlikte ele almakta; böylece sürdürülebilir şehirleşme ilkeleri doğrultusunda, kültürel değerlerin korunarak gelecek kuşaklara aktarılmasını amaçlamaktadır.

2. Kentsel Dönüşüm ve Kültür İlişkisi

Kentler, yalnızca ekonomik faaliyetlerin değil, aynı zamanda kültürel üretim ve etkileşimin merkezleri olarak da şekillenmektedir. Kültür; geçmişten devralınan, bugün yaşatılan ve geleceğe aktarılan dinamik bir unsur olup, zaman boyutunda kurduğu ilişki sayesinde kentlere kimlik kazandırmaktadır. Kentlilerin yaşam biçimleri, örf ve adetleri ile gündelik pratikleri, bu kimliğin oluşumunu doğrudan belirleyen unsurlardır (Akalin, 2015, s. 55).

Günümüzde birçok kent, küresel rekabet ve marka değeri kazanma amacıyla kültürel yatırımlara öncelik vermektedir. Uluslararası ölçekte değerlendirildiğinde, kentsel dönüşüm projelerinin kültürel etkilerine ilişkin benzer örnekler farklı sonuçlar doğurmuştur. Örneğin İspanya'nın Barselona kentinde 1992 Olimpiyatları öncesinde yürütülen kentsel yenileme süreci, yerel halkın katılımı ve kültürel mirasın korunması açısından başarıyla anılırken; Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde uygulanan Favela Bairro Projesi, düşük gelirli kesimlerin yerinden edilmesi nedeniyle eleştirilmiştir. Japonya'nın Kyoto kentinde ise tarihi dokunun

korunması önceliklendirilmiş, modern yapılaşma geleneksel mimariyle uyumlu biçimde planlanmıştır (Demirtaş ve Esgin, 2006, ss. 161-162; Aydın ve Çamur, 2016, ss. 63-64).

Bu bağlamda tiyatro, müze, sanat galerisi, performans alanı ve mimari projeler gibi kültürel altyapılar, kentlerin imajını güçlendirerek uluslararası görünürlüklerini artırmaktadır. Guggenheim ve Tate gibi dünyaca tanınan kurumlar, bulundukları şehirlerin simgelerine dönüşmüştür (Soğukkuyu ve Tunç, 2013, ss. 156-157). 1980’lerden itibaren benimsenen “kültür temelli kalkınma” yaklaşımı, kültürel unsurların planlama politikalarının merkezine yerleşmesini sağlamış; kültür, yalnızca kimlik ögesi değil, aynı zamanda kentsel yenilenme ve ekonomik gelişimin temel dinamiği olarak görülmüş, kentsel canlanma ve yeniden markalaşmada kaldıraç işlevi üstlenmiştir (Bahçeci Başarmak, 2020, s. 219).

Kentler, toplumların kültürel belleğini taşıyan ve tarihsel birikimlerini yansıtan mekânlardır. Kentsel dönüşüm yalnızca fiziki alanı değil, toplumun kültürel dokusunu da etkiler (Hayta, 2016, s. 177). Kültür; değerler, yaşam tarzı ve toplumsal ilişkiler üzerinde belirleyici olduğundan, kentsel politikalarda kültürel öğelerin göz ardı edilmesi mekânsal planlamayı eksik ve kısa ömürlü kılmaktadır (Yeter, 2007, s. 53). Kentlerin kültürel kimliği sadece sanatsal faaliyetlerle sınırlı olmayıp, kalıcı kültür öğelerinin korunması sürdürülebilir kent kültürünün temelidir. Bu nedenle folklorik etkinliklerin ötesine geçilerek kültürel mirasın bütüncül biçimde ele alınması gerekmektedir (Keleş, 2005, s. 14).

Göç ve kentleşme, kentsel kültür üzerinde dönüştürücü etkiler yaratmaktadır. Kırsal kökenli bireyler şehir yaşamına uyum sağladıkça maddi ve manevi kültürel değişim yaşamaktadır. Yaşam alanı, meslek ve tüketim alışkanlıklarındaki farklılaşma maddi kültür değişimini; değerler, düşünce biçimleri ve davranış kalıplarındaki dönüşüm ise manevi kültür değişimini yansıtmaktadır. Bu süreç, göç edenlerin ne tamamen kırsal ne de tam anlamıyla kentsel bir kültür yapısına sahip olmalarına yol açmaktadır (Koçak, 2011, ss. 262-263).

Günümüzde kentsel dönüşüm, yalnızca fiziksel yeniden yapılanma değil; kültürel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla çok yönlü bir süreçtir. Mekânın yeniden işlevlendirilmesi, kent imajının güçlendirilmesi, kamu-özel iş birlikleri ve toplumsal katılım gibi unsurları kapsayan bu süreçte, kültürel sürdürülebilirliği önceleyen yaklaşımlar öne çıkmaktadır (Altınışık, 2023, ss. 350-351).

Kentsel dönüşümde kültürel hakları, bu kapsamda kültürel haklar, bireylerin kimliklerini ifade etmeleri, kültürel değerlere erişimleri ve katkıda bulunmalarını güvence altına alan temel haklardır. Bu haklar, yalnızca kültürel yaşama katılımı değil, kültürel üretimden doğan maddi ve manevi çıkarların korunmasını da kapsamaktadır. Uluslararası hukukta, 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (md. 22 ve 27), 1966 İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (md. 15) ve 1992 Avrupa Kentsel Şartı, bireylerin kültürel yaşama etkin katılımını ve yerel yönetimlerin bu hakkı temin etme sorumluluğunu güvence altına almaktadır (Güner vd., 2007, ss. 63-64).

Kentsel dönüşümde kültürel hakların korunması, sürecin meşruiyeti ve toplumsal kabulü için kritiktir. Yerinden edilen bireylerin sadece barınma değil, yaşadıkları çevrenin kültürel özellikleri de dikkate alınmalıdır. Dönüşüm projeleri, kültürel aidiyeti zedelemeyecek şekilde

ve kültürel çeşitlilik ile devamlılık ilkeleri doğrultusunda planlanmalıdır (Sezik, 2018, s. 603). Fiziksel yapının yenilenmesine odaklanan politikalar, kültürel boyutu ihmal ederek kent kimliği ve toplumsal bütünlüğü zedeler; bu nedenle hak temelli, katılımcı ve bütüncül yaklaşımlar sürdürülebilir kentsel gelişim için zorunludur.

3. Kentsel Dönüşümün Kültür Üzerinde Olumlu Etkisine Örnek Olarak Erzurum

Erzurum, tarih boyunca farklı medeniyetler tarafından çeşitli adlarla anılmıştır. Arap kaynaklarında “Erzenu’r-Rum”, Ermeni kaynaklarında “Karin”, Bizans döneminde “Theodosiopolis” ve Batılı seyyahlarca “Erzen-i Rum” ya da “Arx Romanorum” (Roma’nın yüksek kalesi) olarak bilinmiştir. Bu ad çeşitliliği, kentin farklı kültür ve medeniyetlerle yoğun etkileşim içinde olduğunu göstermektedir (Palabıyık, 2007, s. 128). Yaklaşık 25.066 km² yüzölçümüyle Türkiye’nin en büyük illerinden biri olan Erzurum, topraklarının %30’unu Karadeniz Bölgesi, %70’ini Doğu Anadolu Bölgesi’ne yaymakta ve coğrafi-kültürel bir geçiş noktası oluşturmaktadır. Yüzölçümü bakımından Türkiye’de dördüncü sıradadır (Kuzulugil vd., 2019, s. 953).

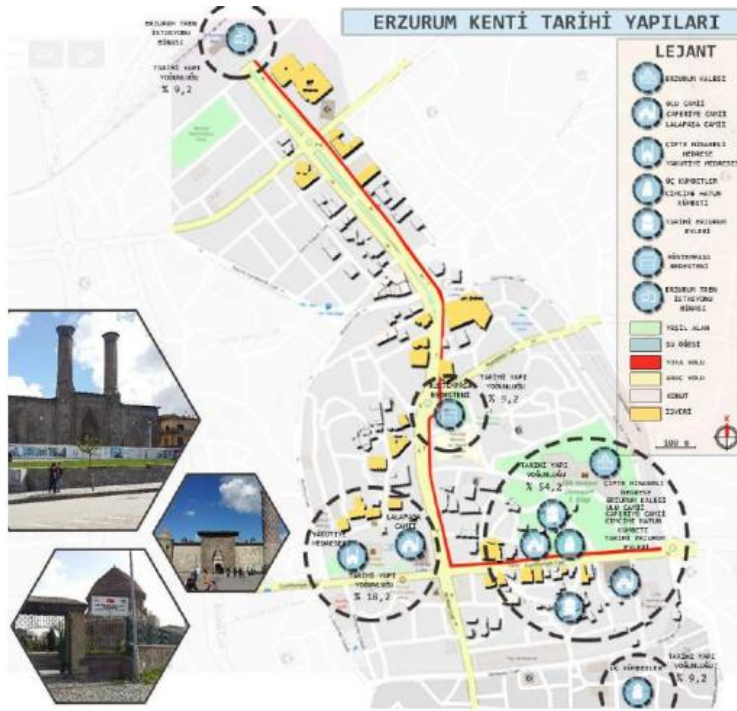
Stratejik konumu nedeniyle Erzurum, tarih boyunca önemli bir ticaret ve geçiş merkezi olmuş, birçok medeniyetin egemenliğine girmiştir. 6 bin yıllık süreçte Hurri, Urartu, Saka, Med, Pers, Roma, Bizans, Selçuklu, İlhanlı, Osmanlı gibi medeniyetler kenti şekillendirmiştir (Kulözü, 2016, s. 30). Bu durum, Erzurum’un kültürel yapısında çok katmanlı bir miras oluşturmuştur. Selçuklu, Saltuklu, İlhanlı ve Osmanlı dönemlerinde kentin mimari ve kültürel dokusu gelişmiş; geçmişte bölgede yaşayan Ermeni ve Rum topluluklarının etkileri de mimari ve halk kültüründe izlenmiştir. Ancak son bin yılda Müslüman-Türk hâkimiyeti ile bazı kültürel etkiler silinmiş veya dönüşmüştür (Kayserili, 2011, ss. 58-62).

3.1. Erzurum’un kültürel yapısı

Her kentin kendine özgü mimarisi, yaşam tarzı ve kimliği, tarihsel ve kültürel birikimiyle şekillenir. Kent belleği, mekân, zaman, anı ve kimlik unsurlarının etkileşimiyle oluşmaktadır. Zaman içerisinde yaşanan toplumsal ve mekânsal dönüşümlerin bireyler üzerindeki etkisi kent kimliğinin temelini belirlemektedir. Tarihî dokular, kaleler, saray kalıntıları, yerel konut mimarisi ve geleneksel kullanım alanları, kentlerin kimlik kazanmasında belirleyici unsurlardır (Negiz ve Yalçın, 2019, s. 254).

Şekil 1

Erzurum kenti tarihi yapıları, yoğunluğu ve çevre ilişkisi

Kaynak: Kuzulugil vd., 2019, s. 954

Erzurum, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve zengin bir kültürel mirası günümüze taşımıştır. Erzurum ili genelinde, özellikle 11. yüzyıldan itibaren farklı medeniyetler tarafından inşa edilen ve tescillenerek koruma altına alınan kültürel miras unsurlarından 2013 yılı itibarıyla 644’ü kayıt altındadır; bunların 384’ü il merkezinde yer almaktadır. Bu durum, Erzurum’un tarihsel süreklilik taşıyan kültürel dokusunun zenginliğini ve korunmaya değer miras unsurlarının yoğunluğunu göstermektedir (Kulözü Uzunboy ve Yeşiltepe, 2021, s. 223).

Erzurum’daki tarihî yapıların çoğu, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait Türk-İslam sanatının özgün örneklerini yansıtmaktadır. Erzurum Kalesi, Saat Kulesi (Tepsi Minare), Kale Mescidi, Çifte Minareli Medrese, Ulu Cami, Üç Kümbetler, Yakutiye Medresesi, Rüstem Paşa Bedesteni (Taşhan), Lala Paşa Camii ve Cincime Hatun Kümbeti gibi yapılar, kentin somut kültürel mirasının öne çıkan ve korunmaya değer önemli unsurlarını oluşturmaktadır (Şimşek, 2019, ss. 179-180).

Erzurum’daki konut mimarisi, taş, ahşap, tuğla, maden ve toprak gibi malzemelerle inşa edilmiştir ve deprem riskini azaltacak teknikler kullanılmıştır. Türk toplumunun sosyo-kültürel yaşamına dair ipuçları sunan bu yapılar, sanat ve kültür tarihi açısından da önem taşımaktadır. Erzurum konutları, geleneksel Türk evi tipolojisine benzese de sert iklim koşulları ve taşın yerel temini gibi etkenlerle özgün nitelikler kazanmıştır. Bu unsurlar, bölgeye özgü bir konut mimarisi ve yerleşim düzeni geliştirmiştir (Gök ve Kayserili, 2013, ss. 181-182).

Erzurum'un sert iklimine uygun biçimde inşa edilen konutlar, yalnızca çevresel değil, sosyal yaşamın gereksinimlerine de yanıt vermektedir. 17. yüzyılda kenti ziyaret eden Evliya Çelebi, iç kalede 1.500 ev bulunduğunu ve terzilik, kuyumculuk gibi el sanatlarının geliştiğini belirtmiştir. Kentsel kültür, mimarinin ötesinde gündelik yaşama yansımış; giyim-kuşam alışkanlıkları kuşaklara göre farklılık göstermekte, geleneksel kıyafetler yaşa bağlı olarak değişmektedir. Ayrıca Erzurum ve çevresi, Paleolitik dönemden Tunç Çağı'na uzanan arkeolojik buluntularıyla tarihî derinliğe sahiptir. Karaz, Pulur ve Güzelova'daki kazılar bu zenginliği ortaya koymaktadır (Yılmaz vd., 2003, ss. 173-174).

Erzurum'un beslenme kültüründe, Türk mutfağının karakteristik özelliklerini yansıtan hayvansal gıdalara dayalı yemekler ön plandadır. Yoğurtlu, etli ve hamur işi yemekler ile civil peynir, tirit, herle, lobiya, haşıl, kesme çorbası, çiriş ve şalgam gibi lezzetler, Erzurum mutfağında yaygındır ve eski Türk mutfak kültürünün izlerini taşımaktadır (Tezcan, 1987, s. 286). Öte yandan, Erzurum'un kültürel yapısının karşı karşıya olduğu sorunlardan biri, köy-kent kültür çatışmasıdır. Kırsaldan göç eden bireyler kendi kültürel değerlerini şehir yaşamı içinde sürdürme arzusu taşımaktadır. Ancak, bu değerlerin kent dokusuna entegrasyonu her zaman mümkün olamamakta, bu da mimari uyumsuzluklara ve kültürel deformasyonlara yol açmaktadır. Bu durum, kentleşmenin fiziksel olduğu kadar sosyo-kültürel bir dönüşüm süreci olduğunu göstermektedir (Kayserili, 2011, s. 276).

3.2. Erzurum'da yürütülen kentsel dönüşüm çalışmaları

Erzurum'da kentsel dönüşüm, özellikle 2003'ten itibaren hız kazanmıştır. İl merkezi dâhil toplamda 25 kentsel idari birim yer almaktadır. Bunlar; 18 ilçe merkezi, 6 belde ve il merkezidir. 2008'de 5747 sayılı Kanun ile Erzurum Büyükşehir Belediyesi (EBB) sınırları içinde üç yeni merkez ilçe oluşturulmuştur. Bu ilçeler Yakutiye, Palandöken ve Aziziye olup, yaklaşık 7.500 hektarlık bir yüzölçümüne sahiptir (Şimşek, 2019, s. 179).

Erzurum'da modern imar planlaması 1939 yılında Lambert Planı ile başlamıştır. Kentin gelişimine yön veren planlardan biri, 2005'te EBB tarafından hazırlanan ve yaklaşık 134.320 hektarı kapsayan 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planı'dır. 2008'de Aziziye, Palandöken ve Yakutiye belediyeleri, bu planın alt ölçekli uygulama planlarını hazırlamıştır. Günümüzde yürürlükte olan plan ise, EBB tarafından 2018'de kabul edilen 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı'dır. Bu plan, üç ilçeyi kapsamakta ve 2035 yılı için öngörülen kentsel nüfusu 684.053 kişi olarak belirlemektedir (Şimşek, 2019, ss. 185-188).

Bu bağlamda, EBB'nin yürüttüğü hizmetler, kentsel dönüşümün fiziksel ve kültürel boyutlarını kapsayan çok yönlü bir yaklaşımla şekillenmektedir. İmar, emlak ve kentsel dönüşüm yönetimi kapsamında yürütülen harita üretimi, imar planlaması, kentsel tasarım, dönüşüm uygulamaları, istismâr ve zemin-deprem incelemeleri, kentin altyapısını modernleştirerek yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir. Kültür Hizmetleri Yönetimi çerçevesinde ise kültürel etkinlikler, mekân projelendirmeleri, tarihi varlıkların korunması ve turizme kazandırılması yönündeki çalışmalar, kentin kültürel dokusunun yaşatılmasına katkı sağlamaktadır. Bu faaliyetler, Erzurum'un fiziksel dönüşümünün yanı sıra kültürel

sürdürülebilirliği önceleyen bütüncül bir anlayışı yansıtmaktadır (Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 2025a, s. 30).

Bu amaçla EBB, Türkiye’de TOKİ ile yerel belediyelerin iş birliğinde yürütülen dönüşüm uygulamalarının ilk örneklerinden biri, 2003 yılında Erzurum kent merkezine bağlı Yakutiye beldesinde gerçekleştirilmiştir. Bu modelde, gecekondü bölgelerinde yaşayan halkın mağdur edilmeden sürece dâhil edilmesi amaçlanmıştır; mevcut yerleşim alanları dönüştürülürken hak sahiplerine modern konutlar sunularak daha sağlıklı yaşam koşulları oluşturulmuştur (Kocaman vd., 2008, s. 183).

Son yıllarda Erzurum’da gecekondü alanlarının dönüşümü hızlanmış, belirli pilot bölgelerde dönüşüm projeleri yoğunlaştırılmıştır. Bu çerçevede Hasan-ı Basri, Çat Yolu, Emin Kulbu, İmar İskân Lojmanları ve Mal Meydanı gibi alanlarda planlı yerleşim alanları oluşturularak modern kentleşme yönünde adımlar atılmıştır. Erzurum’da planlanan, uygulanan veya tamamlanan başlıca projeler arasında Şehitler Mahallesi, İmar İskân Blokları, Mal Meydanı, Kale Çevresi ve Veyis Efendi Kentsel Dönüşüm Projeleri yer almaktadır (Şimşek vd., 2012, ss. 397-399).

Bu bağlamda Erzurum’da yürütülen kentsel dönüşüm faaliyetleri, kentin tarihsel belleğinde yer tutan kültürel yapıların korunması ve yeniden işlevlendirilmesini kapsamaktadır. Bu çerçevede öne çıkan Kültür Yolu Projesi, Erzurum’un tarihî dokusunu yaşatmayı ve kent kimliğini güçlendirmeyi amaçlayan kapsamlı bir girişimdir. Yaklaşık 1.500 yıllık geçmişiyle Erzurum Kalesi, projenin merkezini oluştururken; Lalapaşa, Mirzamehmet, Caferiye, Emir Şeyh, Sultan Melik, Ayazpaşa ve Karaköse mahalleleri de dönüşüm sürecine dâhil edilmiştir (Muti ve Gülkılık, 2022, ss. 22-24).

Erzurum Kalesi, Çifte Minareli Medrese, Ulu Camii, Taş Ambarlar, Bölge İdare Mahkemesi, Yakutiye Belediye Binası, Yakutiye Medresesi, Lalapaşa Camii, Caferiye Camii, Kurşunlu Camii, Hanım Hamamı, Rüstem Paşa Bedesteni, Pervizoğlu Camii ve Ayazpaşa Camii gibi birçok tarihî yapı, projenin mimari ve kültürel niteliğini güçlendirmektedir. Özellikle Erzurum Kalesi’nin birinci ve üçüncü derece arkeolojik sit ile kentsel sit alanı içinde yer alması, projeye arkeolojik açıdan da önem kazandırmaktadır. Üç etap hâlinde planlanan ve yaklaşık 77.000 m²’lik alanı kapsayan projenin ilk aşaması tamamlanmış, diğer etaplar ise devam etmektedir. Proje ile kentin tarihsel sürekliliği korunarak kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması amaçlanmaktadır (Kokarca ve Batuhan, 2023, ss. 102-103).

3.3. Erzurum'da kentsel dönüşümün kültürel kimlik üzerindeki olumlu etkileri

EBB’nin kentsel dönüşüm yaklaşımı, yalnızca fiziksel mekânların yenilenmesine değil, mahalle kültürünün korunmasına da öncelik vermektedir. Belediye Başkanı Mehmet Sekmen, projelerde “yerinde dönüşüm” ilkesine vurgu yaparak, dönüşüm sürecinin kentin tarihi, kültürel birikimi ve toplumsal değerlerine saygı temelinde yürütüldüğünü belirtmektedir. Bu yaklaşım, yapısal yenilenmenin ötesinde bir medeniyetin yeniden inşası olarak görülmekte; bireylerin yerinden edilmeden, komşuluk ilişkileri korunarak daha güvenli ve sağlıklı yaşam alanlarının oluşturulmasını hedeflemektedir. Böylece yerel yönetim, kentsel dönüşüm

politikalarına insani ve kültürel bir boyut kazandırmaktadır (Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 2025b).

Erzurum'da son yıllarda yürütülen kentsel dönüşüm uygulamaları, kentin tarihî ve kültürel kimliğini koruma ve görünür kılma açısından önemli katkılar sunmuştur. Özellikle Yakutiye Belediyesi öncülüğünde yürütülen projeler, geleneksel mimari ve tarihî dokunun korunmasına yönelik bütüncül bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu kapsamda Yakutiye Medresesi, Lala Paşa Camii, Narmanlı Camii ve çevresindeki düzensiz yapıların kaldırılmasıyla hem tarihî siluet ortaya çıkarılmış hem de bu alanların kültürel etkileşim mekânı olarak kullanımı sağlanmıştır. Benzer şekilde, Boyahane Camii ve Hamamı çevresindeki düzenlemeler de geleneksel peyzajın güçlendirilmesi ve kültürel belleğin canlandırılması açısından önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir (Altaş, 2013, s. 257).

Erzurum kent merkezindeki dönüşüm çalışmaları, özellikle tescilli kültürel varlıkların cephe restorasyonları ve çevre düzenlemeleriyle öne çıkmaktadır. Erzurum Kalesi, birinci derece arkeolojik sit alanı olarak korunmakta; çevresi ise iklime uygun bitki dokusu ve peyzaj düzenlemeleriyle estetik bir bütünlük içinde yeniden düzenlenir. Ulu Camii, Rüstem Paşa Bedesteni (Taşhan) ve Erzurum Garı gibi yapılar da aslına uygun şekilde restore edilerek mimari mirasın korunmasına ve kent estetiğine katkı sunmuştur. Ayrıca, geleneksel Erzurum evlerinin butik otel, kafe ve müze gibi işlevlerle yeniden kullanıma kazandırılması, somut ve somut olmayan kültürel mirasın yaşatılmasına hizmet etmektedir (Kuzulugil vd., 2019, ss. 957-959).

Özellikle Üç Kümbetler, Çifte Minareli Medrese ve Erzurum Kalesi gibi kent kimliğini simgeleyen yapılar çevresinde yürütülen sağlıklılaştırma ve restorasyon projeleri, kentsel dönüşümün kültürel mirasla uyumlu biçimde gerçekleştirilebileceğini göstermektedir. Üç Kümbetler çevresindeki metruk yapıların kaldırılması, tescilli eserlerin ortaya çıkarılması ve bölgenin el sanatları atölyeleri ile butik otellere dönüştürülmesi, kentin kültürel ve turistik değerini artırmaktadır. Ayrıca, Erzurum Kalesi'nin 1. derece arkeolojik sit alanı olarak korunması ve tarihî geçiş noktalarından olan İstanbul, Harput, Kars ve Kavak kapılarının özgün kimlikleriyle yeniden işlevlendirilmesi de bu süreci destekleyen önemli adımlardandır (Altaş, 2013, ss. 257-258).

Erzurum'da yürütülen kentsel dönüşüm projeleri, tarihî ve kültürel mirasın korunmasına yönelik olumlu adımlar içermekle birlikte, bazı uygulamaların kültürel kimliği zedelediğine dair eleştiriler de vardır. Özellikle geleneksel mimarinin yer yer tahrip edilmesi ve kültürel sürekliliğin kesintiye uğraması bu bağlamda öne çıkmaktadır. Yine de yapılan düzenlemeler genel olarak şehrin tarihî dokusunun görünür kılınmasına ve kültürel mirasın kent yaşamına entegre edilmesine katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede Erzurum, yalnızca fiziksel dönüşümün değil; aynı zamanda kültürel kimliğin korunup yeniden inşa edilmeye çalışıldığı önemli bir tarihî merkezdir.

4. Kentsel Dönüşümün Kültür Üzerindeki Olumsuz Etkilerine Örnek Olarak Sulukule

Sulukule olarak bilinen bölge, idari olarak Fatih ilçesine bağlı Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri kapsamında yer almakta olup, halk arasında yaygın biçimde "Sulukule" adıyla

anılmaktadır (Karadoğan, 2024, ss. 1064-1065). Coğrafi olarak Vatan Caddesi ile Karagümrük arasında konumlanan bu alan, Edirnekapı, Balat, Ayvansaray, Topkapı ve Kocamustafapaşa semtleriyle komşudur. Semtin adı, Bayrampaşa Deresi'nin bölgedeki surlara yakın en düşük kotta yer alması ve bir kule içerisinden çıkan suya atfen halk arasında "Sulukule" olarak yerleşmiştir. Tarihî kaynaklarda, Bayrampaşa kırlarından süzülen Likos Deresi'nin Sulukule ve Yenibahçe üzerinden Aksaray'a, oradan da Marmara'ya ulaştığı belirtilmektedir (Tuna vd., 2006, ss. 157-158).

1453'te İstanbul'un fethinin ardından, şehrin yeniden canlandırılması amacıyla çeşitli bölgelerden nüfus transferi politikası izlenmiş ve Roman toplulukları da kente davet edilmiştir. Bu grupların bir kısmı Ayvansaray'daki Lonca Mahallesi'ne, diğerleri ise Sulukule'ye yerleştirilmiştir. 19. yüzyıl başlarında Edirnekapı, Suriçi İstanbul'un kara yolu taşımacılığı açısından önemli bir giriş noktası olup, gümrük faaliyetlerinin merkezidir. Bölgenin havadar yapısı ve yüksek konumu nedeniyle Mihrimah Sultan Külliyesi ile Vefa Sarnıcı çevresinde paşalara ait konaklar inşa edilmiş ve alan uzun süre aristokratların yerleşim yeri olmuştur (Karadoğan, 2024, ss. 1064-1065).

Ancak 1918'de bölgede çıkan büyük yangın sonrası semt boşalmış, bu alan Roman topluluklarınca yeniden iskân edilmiştir. 1956–1957 yıllarında Vatan Caddesi'nin açılması sürecinde Romanlar Hatice Sultan ve Neslişah Mahallelerine (Sulukule) taşınmıştır. Bu süreçte, derme çatma yapılardan oluşan yeni bir yerleşim dokusu oluşmuştur. Ekonomik durumu iyileşen bireyler bölgeden ayrılmış, yerlerine başka semtlerden gelen kiracılar yerleşmiştir. Nüfus artışıyla birlikte konut ihtiyacı geçici yapı eklentileriyle karşılanmaya çalışılmış, bu da çarpık kentleşme sorunlarını derinleştirmiştir (Tuna vd., 2006, ss. 158-159).

Şekil 2.

Kentsel dönüşüm öncesi Sulukule Mahallesi'nin genel görünümüleri

Kaynak: Çeker ve Belge, 2015, ss. 84-85.

4.1. Romanlar kimlerdir?

Roman toplulukları, tarihsel kökenleri Hindistan'a dayanan ve yüzyıllar boyunca farklı coğrafyalara göç ederek yerleşen etnik bir gruptur. Göç ettikleri bölgelerde kültürel, toplumsal ve siyasal baskılara rağmen özgün yaşam biçimlerini büyük ölçüde korumuşlardır. Avrupa'da yerleşik hayata geçmiş olsalar da tarih boyunca dışlanma, ayrımcılık ve ötekileştirmeye karşılaşmışlardır. Özellikle 20. yüzyılın başlarında, Nazi Almanyası döneminde Yahudilerle birlikte hedef alınarak "suça meyilli" ve "tehlikeli ırk" olarak damgalanmış, soykırım politikalarının mağdurlarından biri olmuşlardır (Kolukırmık, 2009, s. 111).

Sulukule gibi tarihsel yerleşim alanlarına dair yazılı kaynakların sınırlılığı, bu bölgelerin geçmişine yönelik akademik araştırmaları zorlaştırmaktadır. Mevcut kaynaklar, Romanların Hindistan kökenli olduklarını ve farklı dönemlerde siyasi karışıklıklar, savaşlar ve barınma ihtiyacı gibi nedenlerle küçük gruplar hâlinde göç ettiklerini belirtmektedir. Bizans tarihçisi Nikephoros Gregoras, 1322 yılında Roman toplulukların Konstantinapol'e ulaştığını kaydederek bu göç sürecine ilişkin erken dönem tanıklardan biri olmuştur (Özkan, 2006, s. 17).

Türkiye'de bu topluluk tarihsel olarak genellikle "Çingene" ya da "Çigan" olarak anılsa da Batı literatüründe "Rom" (çoğulu "Roma") terimi yaygındır. Türkiye'de yaşayan bazı bireyler ise kendilerini "Roman" kimliğiyle tanımlamaktadır. Romanların Hindistan kökenli olduğuna dair görüş, konuşulan dillerin Hint-Ari dilleriyle olan benzerliği ve bunu destekleyen uzun süreli yaklaşık 200 yıl dilbilimsel araştırmalarla temellendirilmektedir (Karadoğan, 2024, ss. 1064-1065).

Anadolu'daki Roman varlığı Bizans dönemine kadar uzanmaktadır. Göçlerin 5. yüzyıldan itibaren Hindistan'dan başlayarak İran, Suriye ve Ermenistan üzerinden Anadolu'ya ulaştığı ve farklı dalgalar hâlinde sürdüğü düşünülmektedir. Selçuklularla gerçekleşen ilk temasların ardından, 11. yüzyılda Bizans sınırlarına ulaşan Romanlar, sonrasında Avrupa'ya yayılmıştır. Osmanlı döneminde, özellikle İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet'in Roman topluluklarını Gümülcine ve Menteşe'den getirterek Galata sur dışı, Kasımpaşa, Topkapı ve

Likos Deresi çevresine iskân ettirdiği bilinmektedir. Bu bölgeler zamanla Roman kültürünün önemli merkezleri hâline gelmiştir (Marsh, 2009, s. 5).

Türkiye’de Roman nüfusuna ilişkin resmi istatistikler bulunmamakla birlikte, çeşitli kaynaklar bu sayının 2 ila 5 milyon arasında olduğunu öne sürmektedir. Ancak Romanların demografik yapısı, sosyo-ekonomik durumu, kültürel özellikleri ve coğrafi dağılımına dair akademik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Türk toplumu ile kurdukları tarihsel ve kültürel etkileşim dikkate alındığında, bu alanda daha fazla bilimsel araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Kolukırkı, 2009, s. 13).

4.2. Roman kültürü üzerine bir değerlendirme

İstanbul’un fethinden sonra İslamiyet’i kabul eden Roman toplulukları, yalnızca müzik ve dans değil, çeşitli mesleki ve sanatsal alanlarda da kentin kültürel yapısına katkı sunmuşlardır. Özellikle Osmanlı sarayında mehter takımının kuruluşunda yer aldıkları, tarihsel kaynaklarda belirtilmektedir. Katırcılık ve sepetçilik gibi mesleklerde de Sulukule kökenli Romanlar öne çıkmış, böylece bölge hem eğlence kültürü hem de üretken yapısıyla kent yaşamına değer katmıştır (Göncüoğlu ve Yavuztürk, 2010, ss. 112-113).

Osmanlı döneminde kurumsallaşan ve zenginleşen "eğlence evleri" geleneği, Romanların sanatsal ve müzikal kimliğini desteklemiştir. Bu gelenek, Cumhuriyet döneminde değişimlere uğrasa da varlığını sürdürmüştür. Sulukule’deki eğlence evlerine dair ilk yazılı bilgi, 1946’da Turan Aziz Beler’in Beyoğlu Piliçleri adlı eserinde yer almakta; burada şarkı söyleyen, enstrüman çalan ve dans eden genç kadınların bulunduğu eğlence ortamları betimlenmektedir (Göncüoğlu ve Yavuztürk, 2010, s. 119).

Günümüzde İstanbul’daki Roman nüfus, geçimini büyük ölçüde geleneksel mesleklerle sürdürmektedir. Müzisyenlik, çiçekçilik, hurdacılık, kâğıt ve çöp toplayıcılığı, falcılık, temizlikçilik, demir işçiliği, bohçacılık, ayakkabı boyacılığı, kuşyemi satıcılığı ve işportacılık gibi düşük sermayeli ve esnek çalışma koşulları sunan işler, Romanlar arasında yaygın olarak icra edilmektedir (Kart Aktaş ve Alp, 2014, ss. 1061).

Sulukule, yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda kültürel bir hafıza mekânı olarak öne çıkmaktadır. 2006 tarihli Sulukule Hanehalkı Anketi’ne göre katılımcıların %56’sı, mahallelerinin İstanbul genelinden kültürel olarak farklı olduğunu belirtmiştir. Bu farklılık müzik, düğün eğlenceleri ve dayanışma ilişkileri gibi alanlarda belirginleşir. Roman Derneği başkanının ifadeleri, Romanların günü yaşayan, kaygısız ve özgün yaşam tarzlarını vurgulayarak, yerel yönetimlerin bu kültürel farklılığı yeterince anlayamadığına işaret etmektedir (İslam, 2009, ss. 106-107).

Bu ifadeler, Roman yaşam biçiminin yalnızca kentsel normlara uyum zorluklarını değil, aynı zamanda kültürel çeşitliliğin görünürlüğünü de yansıtmaktadır. Sulukule, sakinlerine sosyalleşme, kamusal alanları kişiselleştirme, yüksek sesle müzik ve toplu eğlenceler gibi pratikleri sürdürebilecekleri bir alan sunmaktadır. Bu tarz kültürel pratikler, kentteki orta sınıf normlarının egemen olduğu alanlarda hoş karşılanmasa da Sulukule’de günlük yaşamın doğal

parçası hâline gelmiştir. Sokakların düğün ve sünnet gibi etkinliklerde kullanılması, mahallenin kamusal alanı nasıl sahiplendiğini göstermektedir (İslam, 2009, ss. 106-107).

Bu nedenle, ömrünü Sulukule’de geçirmiş bir birey için mahalleden ayrılmak, yalnızca fiziksel bir yer değişimi değil; aynı zamanda yerleşmiş kültürel alışkanlıkların, sosyal ilişkilerin ve kimliksel aidiyetin terk edilmesi anlamına gelmektedir. Sulukule’nin kültürel önemi yalnızca geçmişin bir parçası değil, aynı zamanda bugünün toplumsal belleğinde canlı biçimde varlığını sürdüren bir olgudur.

4.3. Sulukule kentsel dönüşüm uygulamaları

Sulukule’de kentsel dönüşüm süreci, 1957’de Vatan Caddesi’nin açılması sırasında Edirnekapi surlarının bir bölümünün ve 29 yapının yıkılmasıyla başlamıştır. Bu müdahale hem bölgenin tarihî dokusunu hem de yerleşik yaşam biçimini doğrudan etkilemiştir. Roman toplulukları uzun yıllar geçimlerini eğlence sektöründen sağlamış, ancak 1985–1994 arasında tüm eğlence mekânlarının kapatılması onları ekonomik olarak marjinal sektörlere yöneltmiştir. 13 Temmuz 2006’da ilan edilen “Sulukule Kentsel Yenileme Projesi” ise bölge için kritik bir dönüm noktası olmuştur (Karadoğan, 2024, s. 1069).

Sulukule, 2005’te Fatih Belediye Meclisi (2005/109), 2006’da İBB Meclisi (2006/26) ve Bakanlar Kurulu (2006/10299) kararlarıyla “Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri Yenileme Alanı” ilan edilmiştir. Karar, 22 Nisan 2006’da Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Uygulamanın yürütülmesi için TOKİ, İBB ve Fatih Belediyesi arasında protokol imzalanmış; süreçte 2007/20 sayılı kararla yenileme avan projesi onaylanmış, yaklaşık 90.000 m²’lik alanı kapsayan son revizyon ise 2012/51 sayılı kararla kabul edilmiştir (Erdal, 2021, s. 69).

Söz konusu, UNESCO’nun 06 Aralık 1985 tarihli ve 356 numaralı liste sırasıyla Dünya Kültür Mirası Listesi’ne dâhil edilen İstanbul Tarihi Yarımadası Kara Surları bitişiğindeki bu alan, aynı zamanda İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun 12 Temmuz 1995 tarihli ve 6848 sayılı kararı ile 1. derece arkeolojik sit alanı statüsündedir (Erdal, 2021, s. 69).

Ancak 2006 yılında başlatılan dönüşümle acele kamulaştırma yapılmış, yıkımlar başlatılmış ve Roman toplulukları yerinden edilmiştir. Proje; Avrupa Birliği (AB) İlerleme Raporları, UNESCO, OECD ve BM HABITAT AGFE gibi kuruluşlarca insan hakları ve kültürel miras açısından eleştirilmiş, yerinden edilen yurttaşların AİHM başvurusu kabul edilmiştir. Proje süreci boyunca ciddi sosyo-kültürel tahribat yaşandığı yönünde raporlar hazırlanmıştır. Mimarlar Odası ve Şehir Plancıları Odası’nın açtığı dava sonucu, İstanbul 4. İdare Mahkemesi projeyi kamu yararına aykırı bularak iptal etmiş, ancak proje başka bir avan planla yeniden uygulanmış, artan konut maliyetleri nedeniyle hak sahiplerinin yükü iki katına çıkmıştır (Koca, 2013).

Şekil 3.

Kentsel dönüşüm sonrası Sulukule Mahallesi’nin yeni görünümü

Kaynak: Çeker ve Belge, 2015, ss. 84-85.

Sulukule Yenileme Projesi kapsamında, mülk sahiplerine yeni yapılacak konutlardan hak tahsisi öngörülürken, kiracılar için farklı bir uygulama benimsenmiş; TOKİ tarafından İstanbul’un yaklaşık 40 km uzağındaki Arnavutköy Taşoluk’ta inşa edilen konutlara yönlendirilmişlerdir. Bu konutlar, belirli bir bedelle sunulmuş; sonuç olarak Roman nüfusun büyük kısmı mahalleyi terk etmek zorunda kalmış, bir kısmı İstanbul’un farklı bölgelerine dağılmış, bir kısmı ise yeni konutların aidatlarını karşılayamayarak Sulukule çevresine bu kez kiracı olarak geri dönmüştür (Çeker ve Belge, 2015, s. 84).

Öte yandan, tapulu mülk sahiplerinin büyük kısmı haklarını üçüncü kişilere devretmiş; tapu kaydı olmayan ve kiracılık durumunu belgeleyemeyen bireyler ise ciddi mağduriyetler yaşamış, barınma sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, kentsel dönüşümün sosyal boyutunun yeterince gözetilmediğini ve yerinden edilmenin kırılgan gruplar üzerindeki etkilerini gözler önüne sermektedir (Kayalar, 2009, s. 73).

Bu proje, müzisyenlik gibi geleneksel mesleklerle özdeşleşen Roman topluluğunu, kadim yerleşim alanları Sulukule’den kentin batısındaki uzak Taşoluk bölgesine taşımıştır. Yerinden edilme süreci, bölgenin soylulaştırılması bağlamında eleştirilmiştir. Romanlara ait tek katlı, avlulu özgün mimariye sahip evlerin yıkılarak yerine çok katlı yapılar, otel kompleksi ve yer altı otoparklarının inşa edilmesi, geleneksel kent dokusunu köklü biçimde dönüştürmüştür. Açık ve yeşil alanlar, sosyal donatılar, parklar ve yürüyüş yollarıyla yeniden düzenlenen bölgede; konutların yanı sıra bir ilköğretim okulu, konaklama tesisi ve bir Kültür-Eğitim Merkezi de yer almaktadır. Bu çok bileşenli yapı, alanın hem fiziksel hem de sosyo-kültürel yapısını yeniden şekillendirmeyi amaçlamaktadır (TMMOB, 2012).

4.4. Sulukule’de kentsel dönüşümün kültürel miras üzerindeki olumsuz etkileri

Sulukule kentsel dönüşüm projesi, sosyal ve kültürel açıdan değerlendirildiğinde, Roman nüfusun yerinden edilmesiyle sonuçlanmıştır. Uzun yıllar bölgede yaşayan Romanların, artan arsa ve konut değerleri nedeniyle yerlerini daha yüksek gelir grubundan yeni yerleşimcilere

birakmaları, sürecin sosyal dışlama boyutunu gözler önüne sermektedir. Osmanlı'dan bu yana süregelen toplumsal yapının bozulması ise, yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda somut olmayan kültürel mirasın zarar görmesine ve yerel kimliğin silinmesine neden olmuştur (Akalin, 2015, s. 58).

Sulukule'deki kentsel dönüşüm uygulamalarına karşı geliştirilen tepkiler arasında, akademisyenler, aktivistler ve gönüllü bireylerin öncülüğünde bir grup öğrenci ve araştırmacı tarafından kurulan "Sınır Tanımaz Otonom Plancılar" (STOP) girişimi öne çıkmaktadır. Ağustos 2008'de faaliyete başlayan bu girişim, mevcut projeye karşı alternatif kentsel politikalar geliştirmeyi ve kamuoyuna sunmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede, 23 Eylül 2008'de düzenlenen basın toplantısıyla tanıtılan "Sulukule Toplumsal Gelişme, Ekonomik Kalkınma Planı ve Mekânsal Gelişme Stratejileri" belgesi, bölgenin fiziksel ve sosyal dokusunu korumaya yönelik kapsamlı öneriler içermektedir. (Bavilolyaei ve Ökem, 2018, s. 355).

Ancak buna rağmen, 2009 Eylül ayında tüm yapıların yıkımı tamamlanmış, kalan Roman ailelerin tahliyesiyle mahalle bir şantiye alanına dönüşmüştür. Bireylerin entelektüel birikimleri nasıl ekonomik avantaja dönüşebiliyorsa, mahallelerin tarihsel, mimari ve kültürel unsurları da kolektif kültürel sermaye olarak değerlendirilebilir. Sulukule'de bu sermaye, kentsel dönüşüm projeleriyle tehdit altında kalmıştır. Sulukule Platformu, geleneksel Roman kültürünün; müzik, dans ve eğlence alanlarındaki yok olma riskine karşı farkındalık yaratmayı ve kamu desteğini artırmayı hedeflemiş; ancak bu kültürel kaybı engelleyememiştir. (Uysal, 2012, s. 10).

Kentsel dönüşüm sürecinde, yerinden edilen ailelere yalnızca hak sahipliği ve konut mülkiyeti temelinde seçenekler sunulmuş; kiracı olarak yaşayan bireylerin durumu büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Sulukule sakinlerinin yalnızca küçük bir bölümü belediyeyle uzlaşmaya varmış, çoğunluğu ise mülklerini üçüncü kişilere devretmiştir. Bu durum, mülkiyet yapısında ciddi bir değişime yol açmış ve bölge, kültürel dokudan ziyade ekonomik getiri odaklı bir rant alanına dönüşmüştür. Nitekim süreç sonunda yerinde yaşam oranı %25'in altına düşmüş, geleneksel müzik ve sahne etkinliklerinin sayısı proje öncesine kıyasla yaklaşık %60 azalmıştır (Bavilolyaei ve Ökem, 2018, s. 356).

Bu çerçevede, Sulukule'den Taşoluk'a taşınan ve Sulukule'de kalmaya devam eden Roman bireyler, soylulaştırma süreciyle birlikte hem kendi topluluklarıyla hem de genel toplumla ilişkilerinde yabancılaşma yaşamaya başlamışlardır. Yabancılaşma; psikolojik düzeyde bireyin kendisini ait hissettiği çevreden kopması, anlam yitimi ve normsuzluk duygusuyla kendini gösterirken; sosyolojik düzeyde, toplumsal süreçlerin artan rasyonelleşmesi ve mekanikleşmesiyle birey, yaşadığı dünyayı kontrolsüz ve büyüsünü yitirmiş bir yapı olarak algılar. Uzmanlaşmanın yoğunlaştığı bu yeni yapı, bireyin mekânla ve toplumla olan bağına daha da zayıflatmaktadır (Şeker, 2020, s. 21).

Bu durum, Sulukule'nin özgün kültürel kimliği, yerel ve uluslararası aktörlerin dikkatini çekmiştir. Dönüşüm sürecinde konutların yıkılması ve sakinlerin yerinden edilmesi, evsizlik, işsizlik ve yoksulluk gibi sorunların yanı sıra İstanbul'un özgün kentsel kültürünün kaybına da

yol açmıştır. UNESCO başta olmak üzere birçok sivil toplum kuruluşu, akademisyen ve sanatçı projeyi eleştirmiştir. UNESCO’nun 2009 raporunda, 5366 sayılı yasanın uygulanma biçiminin Sulukule’nin dokusunda radikal değişimlere yol açtığı ve yalnızca fiziksel değil, kültürel kimliğin de korunması gerektiği vurgulanmıştır. Bu durum, fiziksel dönüşüm ile toplumsal ihtiyaçlar arasında dengeli bir yaklaşımın önemini ortaya koymaktadır (Uysal, 2012, ss. 10-11).

Böylece, Sulukule’deki kentsel dönüşüm süreci, Romanların etno-kültürel özgünlüğünü, mekânsal haklarını, sanatsal ve sosyal birikimlerini; özellikle müzik ve eğlence alanlarındaki ustalıklarını içeren kültürel mirası tahrip ettiği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bu örnek, sadece bir kentsel dönüşüm uygulaması değil, aynı zamanda kültürel kimlik ve tarihsel belleğin korunmasına yönelik bir direniş biçimi olarak değerlendirilmektedir. Ancak mirasın korunmasında yeterli duyarlılık gösterilmediği ve önemli fırsatların kaçırıldığı da belirtilmektedir.

Sonuç

Kentsel dönüşüm, kentlerin sosyal, ekonomik, çevresel ve kültürel yapılarındaki değişimlere yanıt vermeyi amaçlayan çok boyutlu bir süreçtir. Türkiye’de bu süreç, özellikle büyük şehirlerde hızla ilerlemekte; yalnızca fiziksel mekânların yenilenmesiyle sınırlı kalmayıp toplumsal yapılar ve kültürel kimlikler üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Kültür, yalnızca geçmişin bir yansıması değil, aynı zamanda kent planlamasında kimlik inşasını ve toplumsal aidiyeti şekillendiren dinamik bir unsurdur. Yerel, ulusal ve küresel düzeyde sosyal hafızanın taşıyıcısı olan kültürel yapı, dönüşümün sürdürülebilirliği ve toplumsal meşruiyeti açısından belirleyici bir faktördür.

Bu çalışma, Türkiye’deki kentsel dönüşüm uygulamalarının kültürel yapılar üzerindeki etkilerini Erzurum ve Sulukule örnekleri üzerinden değerlendirmektedir. Erzurum’da yürütülen projeler, tarihi Erzurum evlerinin restorasyonu, sokak sağıklaştırmaları ve kimliği koruyan mimari yaklaşımlar çerçevesinde incelendiğinde, fiziksel yenilemenin yanı sıra sosyal yaşamın canlandırılmasına yönelik bir duyarlılık sergilemektedir. Bu bağlamda kültürel süreklilik gözetilmiş, halkın kullanımına açık alanlar oluşturulmuş ve tarihi dokunun kent kimliğiyle bütünleşmesine önem verilmiştir. Ancak halkın katılımı sınırlı kaldığından, dönüşümün sosyal etkilerini güçlendirecek daha kapsayıcı politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Sulukule örneği ise, kentsel dönüşümün kültürel erozyona sebep olduğunu gösteren çarpıcı bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Sulukule’deki proje, her ne kadar kamu eliyle kâr amacı güdülmeden yürütülmüş olsa da Roman topluluğunun tarihsel ve kültürel bağlarını dikkate almadan uygulanması nedeniyle yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle, UNESCO’nun 2008 yılında İstanbul’un dünya mirası statüsünü tehlikeye sokabilecek bir uygulama olarak bu projeyi gündeme taşıması, uluslararası kamuoyunda da dikkat çekmiş; dönüşümün yalnızca fiziksel değil, kültürel sürdürülebilirliği tehdit eden bir boyuta ulaşabildiğini göstermiştir.

Bu analizler, kentsel dönüşüm politikalarının yerel dinamikleri, geleneksel yaşam biçimlerini ve kültürel çeşitliliği gözetmesi gerektiğini göstermektedir. Kültür, kent planlamasında

stratejik bir unsur olarak ele alınmalı; çokkültürlülük, kent aidiyeti, yaşam kalitesi, toplumsal bütünleşme ve yerel kimliğin korunması gibi hedeflerle bütünleşik biçimde değerlendirilmelidir.

Araştırmadan elde edilen bulgular, politika yapıcılar ve uygulayıcılara yönelik bazı önerileri sunmaktadır: Kentsel dönüşüm sürecinde halkın, yerel aktörlerin ve sivil toplum kuruluşlarının aktif katılımı sağlanmalı; bu katılım, toplumsal meşruiyetin ve sürdürülebilirliğin temel koşulu olarak görülmelidir. Her proje öncesinde bölgenin kültürel mirasını belgeleyen bir envanter hazırlanmalı ve dönüşümün olası kültürel etkileri analiz edilmelidir. Kentsel planlama süreçlerine kültürel planlama ilkeleri entegre edilerek yerel kimlik ve kültürel çeşitlilik korunmalıdır. Ayrıca yerel yönetimler ve proje paydaşları için kültürel miras farkındalığını artırmaya yönelik eğitim programları uygulanmalıdır.

Sonuç olarak, Erzurum'daki uygulamalar kültürel değerlere duyarlı ve bütünleştirici bir dönüşüm anlayışını yansıtırken; Sulukule örneği, dışlayıcı yaklaşımların toplumsal ve uluslararası düzeyde olumsuz sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Kentsel dönüşümün yalnızca fiziksel yenilenmeye odaklanmaması; adil, katılımcı, insan merkezli ve kültürel mirasa duyarlı biçimde yürütülmesi gereklidir. Bu yaklaşım, kentlerin tarihsel kimliğinin, toplumsal aidiyetin ve kültürel sürekliliğin korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Kültürel mirasa saygılı bir dönüşüm, geçmişle bağını koparmayan, kolektif hafızası güçlü ve sosyal açıdan dayanıklı bir toplumun inşasına katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda, kentsel dönüşüm politikalarının kültürel değerleri dışlamayan; aksine koruyup yaşatmayı hedefleyen bütüncül stratejilerle desteklenmesi, sürdürülebilir kentleşmenin temel koşuludur.

Compliance with Ethical Standards / Etik Standartlara Uyum

Conflict of Interest (Çıkar Çatışması):

[TR] Yazar ve diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Ethics Committee Approval (Etik Kurul İzni):

[TR] Bu makale için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak onam formu, makale süreci dosyalarına eklenmiştir.

[EN] Ethics committee approval is not required for this article. The corresponding wet consent form has been added to the article process files.

Financial Support (Finansal Destek):

[TR] Bu çalışmada herhangi bir finansal destek bulunmamaktadır.

[EN] This study did not receive any financial support.

Acknowledgement (Teşekkür):

[TR] Bu çalışma kapsamında teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

[EN] There are no individuals or institutions to be acknowledged in this study.

Kaynakça

- Akalın, M. (2015). Kentsel dönüşüm uygulamalarının kentsel kimlik üzerindeki etkileri: İstanbul, Eskişehir ve Bursa örnekleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 47–64.
- Aktan, C. C. ve Tutar, H. (2007). Bir sosyal sabit sermaye olarak kültür. *Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*, 6(20), 3–4.
- Altaş, N. T. (2013). Kentsel dönüşümde kültürel miras değerlerinin korunması: Erzurum örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 32, 247–258.
- Altınışik, M. E. (2023). Halk bilimi açısından kentsel dönüşümün kültürel mekân üzerindeki etkisi. *Mavi Atlas Dergisi*, 11(2), 349–361. <https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.1359608>
- Arslan, H. (2014). Kentsel dönüşüm süreçlerinin kentsel haklar temelinde değerlendirilmesi gerekliliği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(1), 33–41. <https://doi.org/10.18493/kmusekad.01749>
- Ataöv, A. ve Osmay, S. (2007). Türkiye’de kentsel dönüşümde yöntemsel bir yaklaşım. *METU JFA*, 24(2), 57–82.
- Aydın, A. H. ve Çamur, Ö. (2016). Kentsel dönüşüm uygulamalarında başarılı dünya örnekleri: Danbara, Solidere, Rio De Janeiro. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 53–68. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/227175>
- Bahçeci Başarmak, H. I. (2020). Bağımlı kentleşme, kent hakkı ve kentsel dönüşüm. *Memleket Siyaset Yönetim (MSY)*, 15(34), 217–242. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/msydergi/issue/60642/881535>
- Çeker, A. ve Belge, R. (2015). İstanbul’da kentsel dönüşüm kapsamında gerçekleşen bir olgu: Soylulaştırma. *Türk Coğrafya Dergisi*, 65, 77–86. <https://doi.org/10.17211/tcd.30494>
- Dağıştan Özdemir, M. Z. (2005). Türkiye’de kültürel mirasın korunmasına kısa bir bakış. *Planlama Dergisi*, 1, 20–25.
- Demir, A. ve İlke, E. F. (2020). Kentsel dönüşümün ekolojik güvenlik açısından irdelenmesi. N. Algan, D. Özel Demiralp ve F. S. Çörtoğlu (Ed.), *Küresel Ekolojik Güvenlik Uluslararası Sempozyum Bildiriler Kitabı* (ss. 267–286) içinde. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Demirtaş, Y. ve Esgin, İ. (2006). Bir kentsel yenileme deneyimi: Barselona. *Planlama*, 2, 155–162. https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/47d0ad31c4c4906_ek.pdf
- Erdal, Y. (2021). Bir tarihi mahallenin “site”ye dönüşümü: Sulukule yenileme alanı uygulamaları. *Mimar.ist Dergisi*, 3, 69–74.

- Erzurum Büyükşehir Belediyesi. (2025a). *Performans programı*. <https://www.erzurum.bel.tr/kurumlar/erzurum.bel.tr/Kurumsal/2025performans.pdf>
- Erzurum Büyükşehir Belediyesi. (2025b). *Hacı Cuma'da muhteşem dönüşüm*. <https://erzurum.bel.tr/haci-cumada-muhtesem-donusum>
- Fareghi Baviolyaei, B. ve Ökem, S. (2018). Katılımcı mimari tasarımda yanıltıcı simge değer olgusu ve bir sözde katılımcılık örneği olarak Sulukule kentsel dönüşümü. *MEGARON: Planlama, Mimarlık, Tasarım ve Yapım YTÜ Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 13(3), 347–362.
- Genç, F. N. (2008). Türkiye’de kentsel dönüşüm: Mevzuat ve uygulamaların genel görünümü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(1), 115–130. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/issue/13688/165663>
- Gök, Y. ve Kayserili, A. (2013). Geleneksel Erzurum evlerinin kültürel coğrafya perspektifinde incelenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(30), 175–216.
- Göncüoğlu, S. F. ve Yavuztürk, Ş. P. (2010). Sulukule ve Çingeneleri. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 23, 107–134.
- Güner, S., Öz, A. K. ve Aydın, M. (2007). Uluslararası mevzuatlar ışığında Türkiye’deki yükseköğretim sisteminde koruma eğitimi: Genel değerlendirme ve öneriler–1. *Kültürel Mirasın Dostları Derneği Yayınları*, 1, 61–69. <http://europa.eu.int/eurlex/lex/en/repert/1640.htm>
- Hayta, Y. (2016). Kent kültürü ve değişen kent kavramı. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 165–184.
- İslam, T. (2009). *Devlet eksenli soylulaşma ve yerel halk: Neslişah ve Hatice Sultan mahalleleri (Sulukule) örneği* (Doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Karadağ, A. ve Mirioğlu, G. (2011). Türkiye’de kentsel dönüşüm politikaları ve uygulamaları üzerine coğrafi değerlendirmeler: İzmir örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 20(2), 41–57.
- Karadoğan, U. C. (2024). Tarihi Sulukule, sakinleri ve 1970’lerdeki eğlence anlayışı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(2), 1063–1078. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1434122>
- Kart Aktaş, N. ve Alp, M. A. (2014). Kentsel dönüşümün kent peyzajına etkisi: Sulukule örneği. A. Pınarbaşı ve M. Pala (Ed.), *II. Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu (ISEM-2014) Bildiriler Kitabı* (ss. 1059–1068) içinde. Adıyaman Üniversitesi Yayınları.
- Kayalar, A. (2009). *Soylulaştırma projelerinin çift yönlü simetrik model kavramları çerçevesinde değerlendirilmesi: Sulukule ve Fener-Balat örnekleri* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Kayserili, A. (2011). *Erzurum şehrinin kültürel coğrafyası (maddi kültür öğelerine göre)* (Doktora tezi). Atatürk Üniversitesi.
- Keleş, İ. (2024). Türkiye’de kentsel dönüşümde imar ve hukuki açıdan yaşanan sorunlar. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 59(2), 890–904. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.24.06.2415>
- Keleş, R. (2005). Kent ve kültür üzerine. *Mülkiye Dergisi*, XXIX(246), 9–18. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/246/968>

- Koca, A. (2013). Sulukule projesi bitti mi: Bu maket evlerde kim oturur? <https://www.yapi.com.tr/haberler/sulukule-projesi-bitti-mi-bu-maket-evlerde-kim-oturur-111185.html>
- Kocaman, S. ve Diğerleri. (2008). Erzurum kentinde gecekondu önleme ve kentsel dönüşüm çalışmaları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 18, 179–210.
- Koçak, H. (2011). Kent ve kültür ilişkisi bağlamında Türkiye’de değişen ve dönüşen kentler. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi-II*, 259–269.
- Kokarca, Ş. Z. ve Batuhan, T. (2023). Erzurum Kalesi Kültür Yolu Projesi’nin pandemiye karşı dirençliliğinin ölçülmesi. *Bursa Uludağ Journal of Economy and Society*, 42(1), 96–120.
- Kolukırcık, S. (2009). *Dünden bugüne Çingeneler*. Ozan Yayıncılık.
- Kulözü, N. (2016). Bir mekânsal modernleşme öyküsü: Erzurum kenti ve kentsel mekânında ikili dokunun oluşumu. *İdealkent*, 7(18), 22–47. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36793/419083>
- Kulözü Uzunboy, N. ve Yeşiltepe, A. D. (2021). Erzurum’un mimari mirası ve mimari mirasa yönelik farkındalık. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(80), 216–231.
- Kuzulugil, A. C., Aytatlı, B. ve Yıldız, N. D. (2019). Kentsel peyzajın tarihi dokudaki sürdürülebilirliği: Erzurum kent merkezi örneği. C. Bağdatlı (Ed.), *2nd International Congress on Engineering and Architecture Bildiriler Kitabı* (ss. 951–961) <http://www.enarcongress.com/>
- Marsh, A. (2009). Türkiye Çingenelerinin tarihi hakkında. E. Uzpeder ve Diğerleri (Hzl.), *Biz Buradayız: Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi* (ss. 5–18) içinde. İstanbul Helsinki Yurttaşlar Derneği.
- Muti, A. ve Güllük, B. N. (2022). Erzurum ilinde kentsel dönüşüm çalışmaları: Yakutiye ilçesi Mecidiye, Aziziye, Gaziler ve Veyisefendi mahalleleri örneği. *EKEV Akademi Dergisi*, 26(90), 19–34.
- Negiz, N. ve Yalçın, Ö. (2019). Kentsel dönüşümün kent kültürü ve kentsel kimlik üzerindeki etkisi: Kentsel dönüşüm çalışmaları üzerinden nitel bir inceleme. H. Ç. Zhanuzak Alimgerey (Ed.), *III. Taras Shevchenko International Congress on Social Sciences Bildiriler Kitabı* (ss. 249–261) içinde.
- Öngören, G. (2024). *Kentsel dönüşüm hukuku* (Yay. No. 5). Adalet Yayınevi.
- Özden, P. P. (2002). *Yasal ve yönetsel çerçevesiyle şehir yenileme planlaması ve uygulaması: Türkiye örneği* (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Özden, P. P. ve Kubat, A. S. (2003). Türkiye’de şehir yenilemenin uygulanabilirliği üzerine düşünceler. *İTÜ Dergisi*, 2(1), 77–88.
- Özkan, A. R. (2006). Çingenelerin kökeni ve Türkiye’de Çingeneler. H. Suver, B. Kara ve A. Kara (Ed.), *Bir Çingene yolculuğu* (ss. 6–69) içinde. Fatih Belediyesi Yayını.
- Palabıyık, M. H. (2007). Klasik İslam coğrafyacılarına göre Erzurum. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 18, 127–162.

- Satırcı, D. C. (2014). *Mekânsal kümelenme açısından kültür ekonomisinin kentsel gelişim üzerindeki dönüştürücü etkisi: İzmir’de tasarım sektörü* (Doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Seydioğulları, H. S. (2016). Yeni yasal düzenlemelerle kentsel dönüşüm. *Planlama*, 26(1), 51–64. <https://doi.org/10.5505/planlama.2016.54254>
- Sezik, M. (2018). Kentlerin tarihi ve kültürel dokusunun korunması bağlamında kentsel dönüşüm uygulamaları. *Kent Akademisi*, 11(4), 600–608.
- Soğukkuyu, B. ve Tunç, A. Z. (2013). Kent kültürüne ve toplumsal yapıya bağlı olarak kentte tipografinin kullanımı (İzmir ve Milano örnekleri). *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 12, 156–157.
- Şeker, O. (2020). Sulukule’de soylulaşma ve etkisiyle başlayan yabancılaşma. *IJOSSAR: Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 10–25.
- Şimşek, G. (2019). Erzurum kenti mekânsal gelişimi ve bu gelişimi belirleyen etmenlere ilişkin bir çözümleme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 169–204.
- Şimşek, G., Demircan, N. ve Bayram, S. (2012). Erzurum kentinde gündemde olan kentsel dönüşüm projeleri. 3. *Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 391–401) içinde. Kent ve Bölgesel Araştırmalar İletişim Ağı Yayınları (KBAM)
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Ankara TMMOB Mimarlar Odası. (2005). *Son yasal düzenlemelerde kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve yerel yönetimler el kitabı*. TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.
- Tezcan, M. (1987). Erzurum kültürü ve kişiliği. *Tarihi Akış İçinde Erzurum Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 275–287. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/794454>
- TMMOB. (2012). *Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri (Sulukule) Yenileme Alanı*. İstanbul Büyükşehir TMMOB Mimarlar Odası 41. Dönem Çalışma Raporu, 9. Bölüm, 12. Konu. https://www.mimarist.org/calisma_raporlari/sulukule.pdf
- Tuna, K., Şatıroğlu, A. ve Çağlayandereli, M. (2006). Neslişah Mahallesi toplumsal yapı araştırması. H. Suver, B. Kara ve A. Kara (Ed.), *Bir Çingene Yolculuğu* (ss. 154–180) içinde. Fatih Belediyesi Yayını.
- UNESCO (1982). *Mexico City declaration on cultural policies: Adopted by the World Conference on Cultural Policies, Mexico City, 26 July–6 August 1982*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000052505>
- Uysal, Ü. E. (2012). Sulukule: Kentsel dönüşüm etno-kültürel bir direniş. *İdealkent*, 7, 136–157.
- Yaman, A., Arslan, C. ve Önalp, G. (2015). Türkiye’deki kentleşme projelerinde yerel yönetimlerin rolü ve bu projelerin kentlileşmeye etkisi: Kars örneği. *Ardahan Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2, 53–69.
- Yasin, M. (2005). Kentsel dönüşüm uygulamalarının hukuki boyutu. *TBB Dergisi*, 60, 116.
- Yeter, E. (2007). *Kentsel gelişme ve kültür değerleri* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi.
- Yılmaz, S., Irmak, M. A. ve Zengin, M. (2003). Geleneksel Erzurum evlerinde mekân kullanımı. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 34(2), 173–178.